

**Atzinums par transporta pārvada (tilta) izbūves pār
Lielupi un Driksas upi Jelgavas pilsētā ietekmi uz
kultūras pieminekļiem.**

Mag. hist. Austra Engīzere

Rīga, 2017.

Izmantotās novērtēšanas metodes.

Paredzētās darbības ietekme uz kultūrvēsturisko vidi un kultūras pieminekļiem novērtēta:

apkopojot un izvērtējot zinātnisko literatūru un avotus, izmantojot vispārpieņemtās zinātniskās metodes;

apsekojot paredzētās darbības vietu un veicot zondāžu;

izmantojot informāciju publiskajās datu bāzēs un citu internetā pieejamo informāciju, tai skaitā publiski pieejamos karšu slāņus (LIDAR virsmas modeļus un infrasarkanās gaismas attēlus);

izmantojot karšu savietošanas un kartografēšanas metodes;

izmantojot Latvijas Republikas likumus un Ministru kabineta noteikumus.

legūtā informācija un dati izvērtēti un savstarpēji salīdzināti.

Teritorijas kultūrvēsturiskā nozīme.

Teritorijā, kurā plānoti tilta būvdarbi, neatrodas neviens valsts vai vietējās nozīmes aizsargājamais kultūras piemineklis vai kāda pieminekļa aizsardzības zona, kas pilsētu teritorijās ir 100 metri, bet lauku apdzīvotajās teritorijās – 500 m, ja nav noteiktas individuālas aizsardzības zonas.¹

Tuvākais valsts aizsargājamais piemineklis uz Pils salas ir Jelgavas pils ar parku (arhitektūras piemineklis, valsts aizsardzības numurs 5153),² kas atrodas ap 1,5 km uz DDA no plānoto būvdarbu teritorijas. Savukārt ap 2 km uz ZZR, Pils salas galā, atrodas 2015. g. vēsturnieka A. Tomašūna atklātā 19. gs. sākuma cara armijas karavīru apbedījumu vieta, kura valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā nav iekļauta.

Savukārt Driksas kreisajā krastā tuvākie pieminekļi ir: 1) valsts nozīmes arhitektūras piemineklis dzīvojamā ēka "Villa Medem" ar dārzu (Uzvaras ielā 55, aizsardzības nr. 5170), kas atrodas ap 700 m uz dienvidiem no plānoto būvdarbu teritorijas un kuras dārzs kopš 19. gs. sākuma ir bijuši iecienīta pilsētnieku atpūtas un izklaides vieta; 2) dzīvojamā ēka Uzvaras ielā 49 (valsts nozīmes arhitektūras piemineklis, aizsardzības nr. 5168), atrodas ap 900 m uz D no plānoto būvdarbu teritorijas; 3) Jelgavas vēsturiskais centrs (valsts nozīmes pilsētbūvniecības piemineklis, aizsardzības nr. 7433), kura tuvākā - ziemeļu robeža atrodas ap 1 km attālumā no plānoto būvdarbu teritorijas.

Lielupes labajā krastā tuvākais aizsargājamais kultūras piemineklis ir ap 1,5 km attālā Valdekas pils Rīgas ielā 22 (valsts nozīmes arhitektūras piemineklis, aizsardzības nr.

¹ Latvijas Republikas likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību, 23. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=72551>

² <http://mantojums.lv/lv/piemineklu-saraksts/>

5163) un ap 1 km attālumā – pieminekļu sarakstā neiekļautā tagadējā Svētbirzs, kuras stūrī atrodas arī 1797. g. Drīzenu dzimtas uzstādītā pieminekļa paliekas, un kuras apvidū atradusies arī pilsētnieku iecienītā ārpilsētas atpūtas zona Zorgenfreija.

Lai arī valsts aizsardzībā esošie kultūras pieminekļi plānoto būvdarbu teritorijā neatrodas, tomēr nav izslēgts, ka rakšanas darbu laikā var atklāties līdz šim neapzinātas liecības ar kultūrvēsturisku nozīmi. Izanalizējot pieejamos vēstures avotus, jāsecina, ka šāda iespējamība lielā mērā pastāv. Sekojošajās sadaļās koncentrēti tiks aplūkoti notikumi un objekti, kuri varētu būt atstājuši pēdas Pils salas vidusdaļas teritorijā un attiecīgi pretējos upju krastos, ko skars plānotā tilta būvniecība.

Aizvēstures periods (līdz 13. gs.).

Literatūrā bieži sastopama tēze, ka Jelgavas teritorija bijusi nozīmīgs vietējo iedzīvotāju centrs vēl pirms vācu krustnešu nostiprināšanās šajā vietā. Izteiktas versijas, ka šeit arī atradusies Livonijas Indriķa hronikā minētā zemgaļu osta vai vismaz nozīmīgs tirdznieciskais centrs - no kā arī cēlies nosaukums "Mītava" (no vārda mīt, mainīt). Tas viss lasītāju vedina domāt, ka šajā vietā atrodami nozīmīgi arheoloģiskie pieminekļi no aizvēstures perioda. Tomēr šādiem apgalvojumiem, par Jelgavas kā nozīmīga centra pastāvēšanu aizvēstures periodā, nav pamata. Vismaz šobrīd pieejamās arheoloģiskās liecības neliecina par intensīvu apdzīvotību Jelgavas teritorijā laika posmā pirms 13. gs. Protams, tas nenozīmē, ka cilvēki šeit vispār nav uzturējušies.

Viens no pirmo iedzīvotāju iespējamajiem ienākšanas ceļiem Latvijas teritorijā akmens laikmetā veda gar Lielupi uz ziemeļiem. Tie bija ziemeļbriežu mednieki, un uz ziemeļiem no Jelgavas – Valgundes pagastā ziemeļbriežu kauli ir atrasti.³ Pāris akmens laikmeta atradumi ir zināmi no bijušā Kalnciema pagasta, ap 15 km uz ziemeļiem no Jelgavas, kas nozīmē, ka šo priekšmetu īpašnieki, visticamākais, gājuši cauri Jelgavas teritorijai gar Lielupi. Jelgavā ar akmens laikmetu droši saistāmi priekšmeti pagaidām nav atrasti. Nav izslēgts, ka no šī laika nāk 2016. g. Pils salas ziemeļu galā atrastā krama atšķīla un neapstrādāta dzintara gabals.⁴ Tomēr šis datējums izteikts ar lielu piesardzību, jo krams tika izmantots vēl pat jaunajos laikos, tāpat arī dzintars.

Senākā zināmā liecība par cilvēku uzturēšanos Jelgavas teritorijā ir ap 1965. gadu kādā mazdārziņā atrastais akmens darba cirvis, kuru visai aptuveni varētu datēt ar 1800.-500. gadu pirms Kristus (bronzas laikmets) (1. att.). Diemžēl nav precīzu ziņu par konkrētu cirvja atrašanās vietu. Šis priekšmets neatrodas nevienā muzejā- par šo atradumu tikai

³ *Latvijas senākā vēsture 9.g.t.pr. Kr. - 1200.g.* Rīga, 2001. 27. lpp.

⁴ Glabājas Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā

saglabājušās ziņas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arhīvā. Vēl no Jelgavas apkaimes ir saglabājušās ziņas par slīpējamā akmens atradumu, bet bez sīkāka apraksta un attēla tuvāk datēt to ir grūti.⁵ 1818. g. dibinātā un 20. gs. četrdesmitajos gados izformētā Kurzemes provinces muzeja katalogā⁶ ir atrodami tikai daži ieraksti par atradumiem no Jelgavas tuvākās apkārtnes, diemžēl tuvāk neprecizējot vietu. Viena no interesantākajām KPM kataloga šīs apkaimes senlietām ir noapaļoti četrstūrainas formas šķīļamakmens,⁷ (2. att.) kurš atrasts "pie Jelgavas". Tiek uzskatīts, ka šādus šķīļamakmeņus Latvijas teritorijā lietoja 1. - 6. gs. - agrajā dzelzs laikmetā un vidējā dzelzs laikmeta I pusē.⁸ Šis atradums var liecināt par minētā laika apmetnes pastāvēšanu kaut kur Jelgavas tuvumā, vistīcamāk - netālu no upes. Pastāv arī iespējamība, ka šis šķīļamakmens nav saistāms ar dzīvesvietu, bet tam ir gadījuma raksturs – piemēram, bijis līdzīgi kādiem ceļiniekiem, kuri par īslaicīgas apmešanās vai naktsmītnes vietu izvēlējušies tagadējās Jelgavas apkārtni un izmantojuši šo priekšmetu uguns iekuršanai un to nozaudējuši. Tomēr jāatzīmē, ka šādi šķīļamakmeņi nez vai bija ierindas cilvēka ikdienas sastāvdaļa, jo citviet pētītajos apbedījumos tie atrasti visai reti, un saistāmi ar svētnieku apbedījumiem, jo uguns iegūšana tolaik acīmredzami bijis mistisks un svēts pasākums.⁹

Tomēr uz šī paša laika apdzīvotību daudz konkrētāk norāda arī Jelgavā, Filozofu ielā 38, šķūnīša nojaukšanas darbu laikā atrastais 13 romiešu monētu depozijs, kura jaunākā monēta datējama ar 324. - 361. gadu,¹⁰ tātad depozijs, iespējams, noglabāts 4. gadsimtā vai vēlāk. Šis atradums neapšaubāmi ir saistāms ar tirdzniecību, tikai jāņem vērā apstākļi, ka romiešu monētas šeit, vistīcamākais, nepildīja naudas funkciju mūsdienu izpratnē, bet izmantots kā maiņas līdzeklis.¹¹ Pārkausējot monētas, tika iegūta bronza, no kuras savukārt gatavoja rotaslietas. Arī augšpus pa Lielupi – Dandālē upes krastā atrasts 3. gadsimta romiešu monētu depozijs, tāpat arī Bornsmindē atrastais 4. gadsimta depozijs ir saistāms ar Lielupes un tās pieteku tirdzniecības ceļu. Acīmredzams, ka Jelgavas vieta šajā starptautiskajā tirdzniecībā bija kaut kā iesaistīta, lai arī citu pierādījumu par tās apdzīvotību šajā laikā pagaidām nav.

Visā Jelgavas teritorijā pagaidām nav konstatēta neviena atklātā (lauku) tipa apmetnes vieta, kura būtu datējama ar laiku pirms 13. gs., kādas Lielupes un tās pieteku tīklā ir konstatētas vairāki desmiti. Šādas apmetnes parasti bija novietotas upju tuvumā,

5 LNV M arhīvs, Jelgavas apriņķa mape, 1., 11. lpp.

6 KPM kartotēka LNV M krājumā

7 KPM 338

8 Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 N. Chr. I Teil: die Funde*. Tartu – Dorpat, 1929. S. 174-183

9 Vaškevičiūte I. *Žiemgaliai V-XII amžiuje*. Vilnius, 2004. p. 85

10 Ducmane K. *16.-17.gadsimta depozijs no Līvberzes un citi Jelgavas apkārtnes atradumi*. Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti, V. Jelgava, 2008. 86.-87. lpp.

11 Ducmane K. Ozoliņa A. *Latvija Eiropā, monētu depoziņi 1.-20.gadsimtā*. Rīga, 2009. 20. lpp.

paralēli upei. Apmetnes Zemgales līdzenumā salīdzinoši grūti konstatējamas, jo bieži ļoti postītas, vēlāk intensīvi apstrādājot zemi. Jāņem arī vērā, ka apskatāmā teritorija ietilpst applūstošajā zonā, un, ja kāda apmetne šeit ir bijusi, tad, visticamākais, nav izmantota nepārtrauktā, ilgstošā periodā un varētu būt arī palu ūdeņu postīta, respektīvi- grūtāk konstatējama. Tā kā Jelgava atrodas uz robežas starp auglīgo Dienvidzemgali un mazāk auglīgo Ziemeļzemgali, tad visai saprotams, kādēļ cilvēki senatnē labprātāk izvēlējās auglīgākas teritorijas pastāvīgai dzīvošanai – visai attāli uz D, DR, DA no Jelgavas teritorijas.

Lielupes krastā Jelgavas apkārtnē tuvāk neraksturotos apstākļos atrasta arī fragmentāra bronzas pakavsakta,¹² kura varētu būt datējama ar 13. gadsimtu (vai agrākais - ar 12. gs. beigām) (3. att.). Diemžēl precīzāku datējumu šim vienam savrupatradumam grūti noteikt, līdz ar to nav zināms, vai tā saistāma ar laiku pirms mūra pils celtniecības vai jau ar pils pastāvēšanas laiku. Arī pārējie senlietu atradumi ir jau no miesta vai pilsētas pastāvēšanas laika. Kurzemes provinces muzeja kartotēkā reģistrētā keramika (17 vienības) no "Lielupes krasta pie Jelgavas" (*Ufer den Aa bei Mitau*), kas varētu būt laba liecība par Jelgavai tuvējo Lielupes krastu apdzīvotību, diemžēl ir grūti nosakāma, bet tā vairāk atgādina nevis aizvēstures perioda, bet 13.-18. gs. keramiku. Precīzāk nosakāmas ir tikai trīs trauku lauskas, un tās datējamas jau ar 17. -18. gs. Daļa no šīs keramikas ir māla apmetumu un krāsns podiņu fragmenti, kuri arī attiecināmi uz vēlāku laiku.

Lai arī šobrīd nav pārliecinošu liecību par aizvēstures laika apmetnes pastāvēšanu kaut kur Jelgavas teritorijā vai tās tuvumā, tomēr, ņemot vērā, ka Jelgavas teritorija ir salīdzinoši maz arheoloģiski pētīta, turpmākie pētījumi var atklāt jaunu ainu Jelgavas senākās vēstures aprisēs. Tomēr apšaubāms, ka tie varētu apstiprināt Jelgavas kā nozīmīga zemgaļu centra pastāvēšanu īsi pirms krustnešu ierašanās. Pirmkārt – Jelgavā un tās tiešā tuvumā nav pilskalnu (salīdzinājumam - Zemgalē (Latvijas teritorijā) kopumā ir uzskaitīti 23 pilskalni¹³). Jāņem vērā, ka vēlajā dzelzs laikmetā pilskalni bija zemes administratīvie, ekonomiskie un militārie centri, tie bija nocietināti ar vaļņiem un grāvjiem. Nav arī ziņu, ka tāds šeit agrāk būtu bijis, bet nopostīts. Arī iepriekšminētā zemgaļu osta, kas bija nozīmīgs starptautiskās tirdzniecības centrs, visticamāk, atradusies citviet. Pētnieki centušies to lokalizēt dažādās vietās, tomēr visticamākā ir versija par Daugmales pilskalnu Daugavas krastā. To apstiprina Daugmalē veikto izrakumu rezultāti – intensīvajā kultūrslānī tika atrasti ārkārtīgi daudzi ar tirdzniecību un tirgotājiem saistīti priekšmeti – vairākas reizes vairāk nekā citos tā laika nozīmīgajos apdzīvotības centros. Domājams, ka

12 KPM 1986: 2

13 *Zemgaļi senatnē Žiemgalī senoveje*, Rīga 2003. 41.lpp.

uzskatu par Jelgavas vietas nozīmīgo lomu vēl pirms krustnešu ierašanās nereti nosaka stereotips – ja Jelgava bija tik nozīmīga vēlākajos gadsimtos, tai noteikti bija jābūt nozīmīgai arī pirms tam.

Attiecībā uz Lielupes labo krastu jāatzīmē, ka pa to caur tagadējo Valgundes pagastu paralēli upei jau aizvēstures periodā veda ceļš. Vēlāk tas kļuva par galveno ceļu no Jelgavas uz Rīgu (ceļš caur Olaini par galveno kļuva tikai 17. gs., jo tas bija ļoti purvains un izmantojams tikai ziemā).¹⁴ Šī ceļa aptuvenā atrašanās vieta – starp pašreizējo ceļu un upi. Līdz ar to jāņem vērā, ka arī šajā daļā var tikt atrasti kādi senlietu savrupatradumi. Kā piemērs – 2012. gadā jau tika atrasts 10. - 11. gs. dzelzs šķēpa gals, kuru, iespējams, var saistīt tieši ar šī ceļa pastāvēšanu,¹⁵ nevis ar kāda iespējama tuvēja arheoloģiskā pieminekļa eksistenci (kas arī nav izslēgts). Šī senlieta ir unikāla ar to, ka ir vienīgā aizvēstures perioda liecība no bijušā Valgundes pagasta teritorijas. Ņemot vērā, cik niecīgs skaits senlietu no aizvēstures perioda šajā apvidū ticis atrasts, katrs jauns atradums ir potenciāli ļoti nozīmīgs vēstures avots.

Jelgavas pilsētas pirmsākumi (1265. g. - 1572. g.)

Literatūrā bieži sastopams viedoklis, ka Jelgavas Pils sala ir tā vieta, ar ko domāta 1254. gada Upmales dalīšanas līgumā minētā “garā sala”, līdz kuras galam sniedzās Livonijas ordenim piešķirtās agrākās Upmales zemes. Jāatzīmē gan, ka šajā dokumentā minētās vietas nav droši identificējas. To, ka tā varētu būt Jelgavas Pils sala, 19. gs. beigās A. Bīlenšteins minējis kā vienu no versijām, par ticamāku uzskatot zemes strēli starp Lielupi un Babītes ezeru, jo to arī vēlākos gados mēdza saukt par salu.¹⁶ Savukārt R. Ērglis 20. gs. trīsdesmitajos gados atbalstījis versiju par Buļļu salu.¹⁷ Pils salas versijai argumentus mūsdienās meklējis V. Klišāns.¹⁸

Kā minēts iepriekš, teritorija starp Jelgavu un Rīgas līci bija tikpat kā neapdzīvota, to var uzskatīt par robežzonu, bet pa to veda nozīmīgs satiksmes ceļš. Līdz ar to par šī apgabala piederību kādai maztautai laikā līdz 13. gs. arī pēc lietiskajām liecībām pagaidām nav iespējams. Bet lai kam arī šis apgabals būtu piederējis, 13. g. vidū tas nonāca Livonijas ordeņa pārziņā.

Jelgavas pilsētas pirmsākumi saistāmi ar Livonijas Ordeņa pils būvniecību uz Pils salas. Par to vēsta Atskaņu hronikas teksts: “Pie Lielupes kad viņi tika, tad mestrs pili

14 Pāvulāns V. *Satiksmes ceļi Latvijā XIII – XVII gs.* Rīga, 1971.g. 121. lpp.

15 Engīzere A. *Valgundē atklāj vērtīgu noslēpumu.* Zemgales ziņas. 2.10.2012.

16 Bielenstein A. *Die Grenzen des lettisches Volkstammes und der lettischen Sprache.* St. Peterburg, 1892. S. 124.-125

17 Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture.* Rīga, 1936. 23.-26. lpp.

18 Klišāns V. *Neapdzīvotas un mazapdzīvotas zemes Zemgalē un tai pieguļošajās teritorijās 13.gs.* Feodālisma problēmas Baltijā. LU zinātniskie raksti 589. 7. lpp.

uzcēlts liks, tik tuvu zemgaļiem, ka šķīra to no tiem tik četras jūdzes. Zemgaļi par to bij zināms, drūvīgi. Par Mītavu to pili sauc.”¹⁹ Četras jūdzes – tie ir ap 30 km – acīmredzot tas norāda uz attālumu līdz lielākajiem zemgaļu apdzīvotības centriem. Šī vieta tika izvēlēta kā atbalsta punkts turpmākajiem Zemgales iekarojumiem un aizsardzībai pret zemgaļu uzbrukumiem jau pakļautajām teritorijām. Pils tika celta 1264. - 1265. g., atradusies apmēram tagadējās pils vietā, un domājams, sākotnēji bijusi no koka. Vartberges Hermaņa Livonijas hronikā minēts, ka 1345. g. lietuvju karalis ieņēmis Jelgavas pili, ko nopostījis kopā ar pilsapmetni (*suburbio*), kuru parasti saista ar Jelgavas pilsētas sākotni. Šajā karagājienā viņi aizveduši līdzīsto Ordeņbrāļus un 600 personu no vienkāršās tautas.²⁰ Kur tieši šī apmetne atradusies – nav zināms, bet domājams, ka tiešā pils tuvumā.

Jau 1376. g. Jelgavas pilsapmetne atkal cieta no lietuvju rokas – tā tika nodedzina, savukārt pili nav izdevies nopostīt, jo tā bijusi mūrēta no akmens blokiem.²¹ Ņemot vērā, ka apmetne īsā laikā divas reizes tika nopostīta, nav drošas pārlicības, ka abas reizes tā atjaunota vienā un tajā pašā vietā. Par vietējo iedzīvotāju klātbūtni šajā laikā liecina arī viena senlieta - kaut kur Jelgavas apkaimē, Lielupes krastā atrastā pakavsakta,²² datējama ar 14. gs. II pusi, 15. gs. I pusi.

Tiek uzskatīts, ka 14. gs. beigās apmetne jau atradusies upes kreisajā krastā.²³ Par senāko kvartālu tiek uzskatīta vecā tirgus laukuma vieta ar divām to ietverošajām ielām,²⁴ kas nu jau gājis zudībā. Pēc citām ziņām, tirgus laukums šeit ierīkots tikai 17. gs. sākumā.²⁵ Jāatzīmē, ka Pulkveža Brieža un Ausekļa ielas krustojumā ir atrasts ar 14., 15. gs. datējams cirvis.

Zināms, ka kopš pilsētas robežu apstiprināšanas 1615. g.²⁶ līdz 20. gs. 20. gadiem Jelgavas pilsētas un tās lauku teritorija atradās tikai upes kreisajā krastā²⁷, lai gan senākajās apkaimēs kartēs (16. gs. II puse, 17. gs. I puse), kurās atrodams Jelgavas (Mītavas) nosaukums, pilsēta reizēm neprecīzi un pat kļūdaini attēlota gan abos Lielupes krastos,²⁸ gan tikai labajā krastā.²⁹ Iespējams, agrīnos kartogrāfus samulsināja pils

19 Atskaņu hronika=Livländische Reimchronik. Rīga, 1998. 7401 - 7407

20 Vartberges Hermaņa Livonijas hronika=Hermann de Wartberge Chronicon Livoniae. Rīga, 2005. 82.-83.lpp.

21 Turpat, 143.lpp.

22 KPM 1986: 1

23 Dābols A. *Jelgavas būvēstures eksplikācijas*. Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti, I. Jelgava, 2003. 8.lpp.

24 Turpat.

25 Brille J. *Zemgales galvas pilsēta Jelgava*. Jelgava, 1928. 16.lpp.

26 Švābe A. *Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573.-1682.g.)*. Senatne un māksla, 1937. III, 14. lpp.

27 Barzdeviča M. *Jelgavas pilsētas lauku novads: robežas un iekļaušana pilsētas administratīvajā teritorijā*. Grām.: Senā Jelgava. 17.lpp.

28 *Westfalen und das Balticum 1200 bis 2000*. Herne, 2007. S.7

29 Barzdeviča M. *Jelgavas pilsētas lauku novads: robežas un iekļaušana pilsētas administratīvajā teritorijā*. Grām.:

atrašanās uz salas. Kartes nav īpaši detalizētas, un, ja salu kartē neiezīmē, tad var saprast, kādēļ šādas kļūdas radušās. Tolaik kartogrāfija vēl tikai attīstījās, tāpēc šādas neprecizitātes nav nekas neparasts, lai gan tas varēja izraisīt visai nepatīkamus starpgadījumus šo karšu pasūtītājiem, piemēram, karu gadījumā.

Jelgavas miests sākumā attīstījās ļoti lēnām, tas bija visai maznozīmīgs administratīvais centrs, svarīgs galvenokārt pils militārās nozīmes dēļ. Tirdzniecība šeit sākotnēji nebija plaukstoša dažādu ierobežojumu dēļ, tā starp Ordeni un lietuviešiem tika atļauta 14. gs., līdz ar to no Lietuvas caur Jelgavu uz Rīgu uzplauka tirdzniecības ceļš. Tomēr starptautiskās tirdzniecības uzplaukumu kavēja Rīgas pilsētas kontrole pār Lielupes lejteci. Straujāka miesta attīstībai sākās 16. gs. II pusē, it sevišķi pēc tam, kad drīz pēc Kurzemes hercogistes izveidošanas, 16. gs. 70. gados šī vieta tika izvēlēta par hercoga rezidenci.

Jelgavas pilsēta (1573. g. - mūsdienas).

Tiek uzskatīts, ka Jelgava pilsētas tiesības ieguvusi 1573. gadā. Lai gan tiešu dokumentāru pierādījumu tam nav, dažādas netiešas norādes šo gadskaitli apstiprina.³⁰

17. gs. Jelgavā sākās straujāka attīstība, bet to traucēja biežās karadarbības plašie postījumi. Šajā laikā tā ieguva jaunus nocietinājumus, kuru attīstību atspoguļo kartogrāfiskais materiāls. Tas viss skāra arī Pils salu un abu upju krastus.

Senākajā pilsētas plānā (1652. g.) (4 .att.) redzama viduslaiku pilsētām netipiska ielu tīkla regularitāte. Tas liek noprast, ka šī pilsētas apbūve nav veidojusies stihiski. Iespējams, šāds regulārs plānojums veidots tikai pēc 1607. g. pilsētas ugunsgrēka, kad vecā, pārsvarā no koka veidotā apbūve lielā mērā bija gājusi bojā, un pēc tam pilsētas plānojums veidots jau atbilstoši renesanses atnestajām idejām. Lai gan "jau drīz pēc pilsētas dibināšanas" (acīmredzot domāti 16. gs. septiņdesmitie gadi) hercogs Gothards Ketlers bija solījis pilsētas robežas nospraust,³¹ tik drīz tas nenotika – pilsētas robežas pirmoreiz attēlotas tikai minētajā 1652. g. kartē, kas sastādīta pēc iepriekšējo gadu uzmērojumiem. Šajā plānā pilsētai vēl nav attēloti nocietinājumi (plānotie nocietinājumi attēloti 1659. g. gravīrā). Šajā kartē iezīmētas arī Jelgavas pierobežas muižas, kuras atradušās vairāk nekā kilometru uz ZR no teritorijas, kurā plānoti tilta būvdarbi. Nedaudz tuvāk varētu būt atradusies saimniecība, kura kartē atzīmēta pilsētas robežās, nedaudz uz DA no Lapskalna muižas.

Senā Jelgava. 11.att. Apvidus karte Rīga-Sloka-Jelgava.

30 Švābe A. *Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573.-1682.g.)*. Senatne un māksla, 1937. III, 3.-20.lpp

31 Turpat, 3.-14. lpp.

17. gs. divdesmitos gados Jelgava vairākkārt nonāca zviedru varā. 1622. gada Pils salas plānā,³² kurš tapis zviedru armijas vajadzībām, pilsēta nemaz nav attēlota (5. att.). Kartogrāfa uzmanība koncentrēta uz salas nocietinājumiem un karaspēka noietu izvietojumam abpus upes krastiem iepretim salas Z galam. Tiltas projekta sakarā uzmanību pievērš attēlotais nenoslēgtais nocietinājums ar trim stūru izbūvēm, kurš šķērso salu visā tās platumā. Arī tuvāk salas Z galam attēlots visu salas platumu šķērsojošs nocietinājums. Vēlākajos plānos šādas konstrukcijas visā salas platumā neparādās. Līdz ar to rodas jautājums – vai šādi nocietinājumi bija tikai ieplānoti, vai arī tie tiešām bija izveidoti. Un, ja bija izveidoti, vai tie bija zviedru veidoti, vai pastāvējuši jau agrāk, kur tieši tie atradās un no kādiem būvmateriāliem veidoti. Tā kā sala nav attēlota mērogā, tad drošas atbildes par šo nocietinājumu atrašanās vietu nav. Pagaidām nav ziņu arī par to uzcelšanas laiku. Tāpat tiltas piebraucamā ceļa izbūves ietvaros uzmanību pievērš plānā attēlotās it kā haotiski izkārtotās konstrukcijas upes kreisajā krastā. Nav zināms, kur un vai vispār tādas ir eksistējušas. Ja kādi nocietinājumi šajā vietā tolaik tiešām eksistējuši, tad nav izslēgts, ka to paliekas var tikt atsegta tiltas uzbraucamā ceļa uzbūvēšanas vietas sagatavošanas (zemes virskārtas noņemšanas vai iespējamās grunts smelšanas) procesā, lai gan šāda versija ir maz ticama. Lai gan zviedru kartogrāfija 17. gs. kļuva par vienu no labākajām Eiropā, šajā - Gustava Ādolfa laikā - tā vēl tikai strauji pilnveidojās, jo bija nepieciešamība kartografēt iekarotās zemes, lai varētu tās aizsargāt un pārvaldīt. Līdz ar to precīzus mērogius un skaidrus atšifrējumus šeit vēl nevar meklēt. Pēc Latvijas vēsturisko karšu pētnieka A. Strauhmaņa novērojuma, tas, ka šī laika kartēs reizumis attēloti tolaik neeksistējoši objekti, nav nekas neparasts.³³

Nocietinājums - skanstis salas vidusdaļā parādās arī senākajā Jelgavas pilsētas plānā (1652.g.),³⁴ tā nosaukta par vecu (5. att.) (tātad pastāvējusi jau sen, vai arī vairs netiek izmantota, tomēr jāņem vērā, ka skanstis plaši izmantotas tikai no 16. gs., līdz ar ugunsšaujamo ieroču parādīšanos un kājnieku karaspēka nozīmes pieaugumu, celtas ar mērķi aizsargāt kājniekus. Tās bija nozīmīgs šķērslis uzbrucējam straumes šķērsošanā un jaunu tiltu būvniecībā, izmantotas ceļu un upju satiksmes pārraudzīšanā³⁵). Šī vecā skanstis pēdējoreiz attēlota 1785. g. Jelgavas plānā, pēc tam par to ziņu vairāk nav. Abos gadījumos zīmējums rāda zvaigznes veida skansti ar trim stūru izbūvēm, un tā attēlota it kā fragmentāri – bez ZA stūra. Nav zināms, vai tas ir domāts kā simbolisks vecas skanstis vietas apzīmējums, vai atainojis reālo situāciju. Nav izslēgts, ka tas ir saistīts ar to, ka

32 Glabājas kara arhīvā Stokholmā

33 Strauhmanis J. *Latvijas kartogrāfijas vēsture no XIII līdz 20.gs. 90.gadu sākumam*. Disertācija vēstures habilitētā doktora grāda iegūšanai. Rīga 1997. 70.lpp.

34 Karte glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, VN 528

35 Ose I. *Daugavgrīvas cietokšņa būvēsture*. Rīga, 2007. 25. lpp.

skansts nav bijusi noslēgta – kā tas attēlots 1622. g. plānā, tomēr tās novietojuma virziens ir atšķirīgs.

Vecās skansts vietu centās noskaidrot vēsturnieka A. Tomašūna vadītā ekspedīcija 2013. g.,³⁶ veicot arī izrakumus ekspedīcijas vadītāja prāt visticamākajā tās atrašanās vietā, ap 800 m uz D no plānotās tilta būvniecības vietas. Lai gan tika atrasti pierādījumi par cilvēku klātbūtni šajā vietā 17. gadsimtā, liecības par skansts vietu netika iegūtas.

Lai noteiktu "Vecās skansts" lokācijas vietu Pils salā, šī pētījuma ietvaros kā pirmais solis tika izvēlēta karšu savietošanas metode. Izmantojot iepriekšminētās 17. gs. vidus un 18. gs. beigu kartes par bāzi, un uzliekot uz tām mūsdienu situācijas karti, redzams, ka skansts vieta aptuveni sakrīt ar plānotā tilta būvniecības vietu. (6. - 8. att.) Jāņem gan vērā, ka 17. gs. kartes nav visai precīzas, kas uzskatāmi parādās, mēģinot to savietot ar mūsdienu ģeogrāfisko situāciju – būtībā to nemaz nevar izdarīt tā, lai visi galvenie atskaites punkti sakristu. Tomēr, ņemot vērā, ka šī karte atspoguļo uzmērojumus dabā, tajā atrodamajiem punktiem nevajadzētu atrasties pārāk tālu no identiskās atzīmes vietas mūsdienu situācijas kartē. 18. gs. beigu kartei vajadzētu būt precīzākai, taču tā nav, ņemot vērā, ka tā lielā mērā pārzīmēta no iepriekšminētās 17. gs. kartes. Protams, ģeogrāfiskā situācija gadsimtu laikā varētu būt nedaudz mainījusies, mainoties upes gultnei, tomēr jāapšaubā, vai tas noticis tik kardināli. Kopumā tas var nozīmēt, ka skansts vieta vai tās tuvākā apkārtnē atrodas plānoto būvdarbu teritorijā. Pilnīgi precīzu skansts vietu, izmantojot karšu savietošanas metodi, šajā gadījumā diemžēl noteikt nevar.

Aplūkojot brīvpieejas LIDAR (lāzerskenēšanas rezultātā iegūta digitālā reljefa modeļa) datus (9. att.), nedaudz uz Z no plānotās tilta vietas iezīmējas neregulāri izvietotu grāvju vai tranšeju vietas, kas šķērso salu visā tās platumā. Ņemot vērā iepriekšminēto apstākli par varbūtējo skansts vietu šajā rajonā, daļa šo struktūru, iespējams, varētu būt saistāmas ar skansts nocietinājumu sistēmu. Tomēr bez tuvākas izpētes pagaidām nevar noteikt, vai šīs struktūras tiešām saistāmas ar skansts aizsarggrāvjiem, vai tie ir vēlāku laiku veidojumi. Vizuāli šis reljefa pārveidojums ļoti atgādina iepriekšminēto 1622. gada zviedru kartē attēloto nocietinājumu visā salas platumā.

Lai pārbaudītu, vai zem zemes esošas struktūras nav izraisījušas pārmaiņas veģetācijā, tika apskatīts šīs vietas infrasarkanā staru fotouzņēmums (10. att.). Jāsecina, ka izmaiņas veģetācijā, ko varētu būt izraisījuši zem zemes esošie mūri vai pārrakumi, nav pamanāmas – plānoto būvdarbu teritorija iekrāsojas viendabīgā, neizmainītā tonī, kas vedina domāt, ka mūru paliekas varbūt šeit tomēr neatrodas.

³⁶ Tomašūns A. *Pārskats par Zemgales Kultūras projektu 2013.gada konkursā pieteiktā un atbalstītā projekta Ekspedīcija izpildi. Jelgava, 2013.*

Kā nākošais solis tika izvēlēts situācijas apzināšana dabā. Par tās rezultātiem skatīt sadaļu "Plānotās tilta vietas arheoloģiskās apzināšanas rezultāti".

Arī vēlākos gados Pils sala piedzīvoja jaunu nocietinājumu būvi. Jāpiemin, ka pilsētas vaļņus izpostīja krievu karaspēks jau 1706. gadā, un tie vairs netika atjaunoti. 1812. g., kad Napoleona karaspēks bez cīņas bija ienācis Jelgavā, jo krievu karaspēks to bija pametis, uz Pils salas tika izvietotas baterijas, lecavas grīvā un Lielupē izveidotas estakādes, lecavas grīvas baterijas tika pastiprinātas.³⁷ Šī lecavas grīvas skanstis mūsdienās vairs nav saglabājusies. 1812. g. 27. septembrī notika kauja starp abām armijām – krievu karaspēks mēģināja iekļūt Jelgavā pa Lielupi ar liellaivām.

Kad Pils sala vairs nepildīja militāra rakstura uzdevumus, kas iezīmējas līdz ar pils nocietinājumu likvidēšanu, vecās pils uzspirdzināšanu un reprezentatīvās, pēc F. B. Rastrelli projekta būvētās pils celtniecību, cilvēku klātbūtne tālāk par pils parku kļuva mazāk intensīva. Jau 17.gs. vidus un 18. gs. beigās kartēs atzīmēts, ka līdzās skanstij uz šīs salas atrodas pļavas. Tādas tās ir līdz mūsdienām.

Savukārt Driksas upes kreisais krasts plānoto būvdarbu teritorijā tika daļēji apbūvēts tikai 20. gs. II pusē. Galvenais objekts, kuru skar plānotie būvdarbi, ir ūdens attīrīšanas iekārtas. Pats upes krasts plānoto būvdarbu teritorijā šobrīd ir stipri degradēta vieta – krastmalā slejas padomjlaika betona konstrukcijas un apkārtnē ir samērā piegružota. Savukārt Lielupes labajā krastā paredzēto būvdarbu teritorijā plešas palienu pļavas.

Pievēršoties vēlākiem notikumiem, kas atkal skāra attiecīgo Pils salas teritoriju, redzams, ka salai atkal bija loma militārajā vēsturē. Par I pasaules kara un brīvības cīņu notikumiem uz Pils salas liecina atrastās šī laika ložu čaulītes. II pasaules karā, 1944. gada vasarā Jelgavā, tajā skaitā Pils salā, notika smagas kaujas (frontes līnija gāja no Lielupes augšteces līdz Valgundes pagastam). Vienu brīdi Sarkanā armija bija nostiprinājusies Pils salas ziemeļu galā, savukārt nacistiskās Vācijas bruņoto spēku karavīri - salas dienvidu galā,³⁸ tomēr ziņu par ilgstošām pozīciju kaujām šajā vietā nav. Pilsētu vairākas nedēļas spēcīgi postīja, izmantojot aviāciju, tankus, smago artilēriju, mīnmetējus un rokas granātas. Tā kļuva par vissmagāk postīto pilsētu Latvijā II Pasaules kara laikā. Līdz ar to nav izslēgts, ka rakšanas darbu laikā var tikt atklāti sprādzienbīstami priekšmeti. Jāņem vērā, ka Lielupes krasta promenādes izbūves laikā nesprāguši kara laika šāviņi tika atrasti. Tā kā tilta pievedceļa paredzētā trase atrodas bijušā lidlauka

³⁷ Radovics A. *Napoleona karaspēks Latvijā*. Rīga, 2008. 31.lpp.

³⁸ Cīņa Jelgavas pils salā // *Junda*, Nr.19, 1.11.1944, 4.lpp.

tuvumā, tad šajā rajonā sprādzienbīstamu priekšmetu atrašana ir pat ļoti ticama, ņemot vērā, ka aerodroms bija viens no Sarkanās armijas aviācijas uzlidojumu mērķiem.³⁹ Tāpat jāņem vērā, ka var tikt atklātas arī kritušo karavīru mirstīgās atliekas, kurām tādā gadījumā jāparedz pārapsūdzēšana un iespēju robežās – identificēšana, sazinoties ar Brāļu kapu komiteju.

Kopš 2007. gada Pils salā ganās no Nīderlandes atvestie savvaļas zirgi.⁴⁰

2013., 2015. un 2016.g. Pils salā notika arheoloģiskie izrakumi A. Tomašūna vadībā. 2013. gadā tika meklēta vecās skanstes vieta, un pārbaudīts arī salas Z gals. 2015. un 2016. gadā pētījumi turpinājās salas Z galā, kur tika atsegti, domājams, 19. gs. sākuma krievu karavīru apbedījumi.

Plānotā tilta vietas arheoloģiskās apzināšanas rezultāti

2016. gada 12. decembrī tika veikta arheoloģiskā apzināšana plānoto būvdarbu teritorijā.

Vietas vizuālas apskates laikā tika konstatēti LIDAR datu uzrādītie grāvji, kuri izvietoti slīpā leņķī no plānotās trases vietas virzienā uz ZA. Samērā skaidri iezīmējās valņa paliekas, kurš acīmredzot samests no abās pusēs izraktajiem grāvjiem (11. - 13. att.). Šie gravji ar valni, kurš ne visur saglabājies, šķērso salu visā tās platumā, līdzīgi, kā tas attēlots 1622. g. zviedru zīmētajā plānā. Tā kā šī ir pilij tuvākā šaurākā salas vieta, visai likumsakarīgi, ka tā būtu tikusi izvēlēta par nocietinājumu vietu, lai apgrūtinātu ienaidnieka piekļuvi pilij no ziemeļu puses. Valnis ticis postīts arī ar 20. gs. aviācijas bumbu bedrēm.

Lai noteiktu grunts struktūru, plānotā tilta trasē tika veikta zondāža ar rokas zondi. Ar GPS palīdzību dabā tika atlikti punkti, kur paredzētas visu trīs projekta variantu tilta balstu vietas (9. att. 1 – 5). Pa šo līniju sistemātiski tika veikta grunts zondāža. Jāņem vērā, ka izmantotā GPS aparatūra var uzrādīt dažu metru kļūdu.

1. balsta centroīda koordinātas atrodas pašā krastā, konkrētajā brīdī – uz ūdens līnijas, tāpēc 1. zondāžas punkts tika izvēlēts 13,80 m uz R no tā pa trases līniju. Zonde tika iedzīta 90 cm dziļumā. Tika konstatēta viendabīga, tumša augsnes kārtā, bez izdalāmas slāņu struktūras (14. att.). Pamatzeme netika sasniegta. 2. zondāžas punkts tika izvēlēts 22 m uz R, 3. punkts – 34 m, 4. punkts – 45 m uz R no 1. balsta vietas pa trases līniju. Uzrādītais rezultāts bija tas pats – vienmērīga augsnes kārtā visu sasniegto 90 cm dziļumā, pamatzeme netika sasniegta. Arī 5. punkts 2. balsta vietā (57 m uz R no 1.

39 Blīvis J. Jelgavas aizstāvēšana 1944. gada vasarā // Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. 11. sēj.

40 <http://www.jelgavaspils.lv/lv/vesture/pils-parks/>

balsta vietas pa trases līniju) uzrādīja to pašu situāciju. 6. punkts 3. balsta vietā (77 m uz R no 1. balsta vietas pa trases līniju) uzrādīja mitrāku grunti zondējuma lejasdaļā, taču citas atšķirības netika konstatētas. Nedaudz atšķirīgu situāciju uzrādīja 7. punkts pie grāvja fragmenta gala (95 m uz R no 1. balsta vietas pa trases līniju) – šeit 85 cm dziļumā parādās gaišs māls (15. att.). 8. punkts – iespējamā vaļņa vietā (110 m uz R no 1. balsta vietas pa trases līniju), arī šeit 90 cm dziļumā parādās gaišais māls, bet pārējā grunts struktūra paliek nemainīga.

Tā kā divas kreisās puses balstu vietas (plānā nr. 4 un 5) šobrīd atrodas zem aizsaluša ūdens, jo upes ūdens līmenis ir cēlies, tās ar zondi un metāldetektoru nevarēja pārbaudīt.

9. punkts tika izvēlēts uz iespējamās vaļņa vietas – 5 m uz ziemeļiem no 105. metra (rēķinot no 1. balsta vietas). Šeit zondējums dziļāk zemē uzrāda pakāpeniski tumšāku grunti, bet bez izteikta noslāņojuma. 90 cm dziļumā grunts tumša, melni mālaina, atgādina kultūrslāni, bet nepārliecinoši. Kopumā grunts šeit mitrāka un blīvāka, nekā iepriekšējos zondējuma paraugos.

10. punkts arī tika izvēlēts uz iespējamās vaļņa vietas (9. att., zaļais punkts). Tika konstatēta situācija, kā pirmajos zondējumos – viendabīga, tumša augsnes kārtā.

Arī 11. punkts tika izvēlēts uz vaļņa, vietā, kur tas dabā visizteiktāk iezīmējas, starp aviācijas bumbas bedri un iekšējo grāvi (9. att., zilais punkts). Tika konstatēta tā pati situācija – viendabīga, tumša augsnes kārtā sasniegto 90 cm dziļumā.

Pārstaigājot teritoriju un daļēji pārbaudot to arī ar metāldetektoru, senlietas netika atrastas. Vienā no iespējamajiem skansti grāvjiem tika atrasta 1918. g. patronas čaulīte. Jādomā, ka šis izmainītais reljefs ticis izmantots arī kaujās I pasaules kara laikā.

Šīs apsekošanas laikā mūru konstrukcijas netika konstatētas. Apsekošanas laikā palika iespaids, ka tas ir bijis no abām pusēm uzņemts zemes valnis. Zemes ņemšanas vietās iezīmējas grāvji, kas veidojuši papildus aizsardzības līnijas. Nav zināms, vai šī nocietinājuma iekšpusē ir pastāvējusi apbūve, tomēr skanstī tādai būtu jābūt, ņemot vērā, ka tur pastāvīgi būtu jāuzturas karaspēka daļai, kura citās kaujas operācijās nepiedalās. 1622. g. plānā gan nekāda apbūve nocietinājuma iekšpusē nav atainota. Arī pārliecinošas liecības par kultūrslāni zondēšanas laikā netika atrastas, bet vaļņa daļā (pie 9. zondāžas punkta) zināmas aizdomas par to ir, tomēr precizēt to neizdevās. Iespējams, ka nocietinājums karaspēka daļas izvietojumam ticis izmantots neilgu laiku (ja pieņemam, ka tas uzbūvēts tikai 1621. - 1622. g., tā nepilnā gada laikā, kad zviedru karaspēks uzturējās Jelgavā, nav pastāvējis agrāk un arī vēlāk nav ticis modernizēts), tādēļ arī kultūrslāni uztautīt ir grūti. Pastāv varbūtība, ka liecības par skansti pastāvēšanas laiku atrodas

dziļāk par sasniegtajiem 90 cm, jo šajā dziļumā pamatzeme vēl netika sasniegta. Ja salīdzina ar A. Tomašūna vadīto izrakumu rezultātiem salas ziemeļdaļā un arī ap 800 m uz dienvidiem no šīs vietas, tad redzams, ka salas ziemeļdaļā pamatzeme atsedzās ap 90 cm dziļumā,⁴¹ bet dienviddaļā – ne dziļāk par metru (cik noprotams no pārskatā ievietotajiem materiāliem)⁴². Līdz ar to nav skaidrs, vai arī plānotā tilta vietā pamatzeme sekotu drīz pēc zondāžas sasniegtajiem 90 cm, vai tomēr vēl nē, un cilvēku darbības atstātās pēdas šeit var atsegties vēl dziļāk.

Secinājumi un ieteikumi. Prognoze par ietekmi uz arheoloģiskajiem pieminekļiem.

Lai arī teritorijā, kuru skars tilta būvdarbi, šobrīd neatrodas neviens valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā iekļautais piemineklis, pastāv varbūtība, ka rakšanas darbu laikā dažādu laiku arheoloģiskās vērtības var tikt atsegtas.

1) Ar pavisam nelielu, tomēr pastāvošu varbūtību uz Pils salas vai abpus pretējiem krastiem var tikt atklāta aizvēstures perioda apmetnes vieta vai savrupatradumi. Upes labajā krastā atradies senais ceļš, kurš vairākkārt pieminēts jau 13. gs. avotos, bet pastāvējis jau agrāk.

2) Uz Pils salas plānoto būvdarbu teritorijā var atsegties ~17. gs. skansts (tās uzcelšanas un nojaukšanas laiks precīzi nav zināms). Skansts atzīmēta 1622., 1652., 1785.g. kartēs. Ņemot vērā, ka šīs kartes nav precīzas, tad precīzu savietošanu ar mūsdienu situāciju veikt nav iespējams, tomēr aptuvenu priekšstatu sniedz. No plānotajām tilta balstu vietām līdz ~50 metrus uz Z atrodas neregulāri izvietotu reljefa iedziļinājumu (iespējams, aizsarggrāvju palieku) vietas, uzskatāmi redzamas LIDAR kartē un sazīmējamās arī dabā. Ja tie tiešām ir bijušie aizsarggrāvji abpus skanstu valnim, tad tilta balsti atradīsies skanstu iekšpusē. Par skansti nekādu precīzāku ziņu nav. Šie apstākļi noteikti jāņem vērā, izvērtējot arheoloģiskās izpētes vai uzraudzības nepieciešamību vietās, kur paredzēti zemes rakšanas darbi.

Vislabākais risinājums šajā situācijā būtu pārbaudes izrakumu veikšana plānoto tilta balstu vietās, lai pārbaudītu, vai šeit atrodamas liecības par skanstu pastāvēšanu, lai bez liekiem riskiem varētu izlemt, vai šajā vietā nepieciešama tikai arheoloģiskā uzraudzība vai pilna arheoloģiskā izpēte. Ņemot vērā visus iepriekšminētos faktus, pieļaut rakšanas darbus bez arheoloģiskās uzraudzības nebūtu ieteicams, lai arī šajā teritorijā neatrodas valsts aizsargājami kultūras pieminekļi vai to aizsardzības zonas. Pastāv arī varbūtība, ka

41 Tomašūns A. *Pārskats par izrakumiem Pils salā 2015. gadā*. 15. att.

42 Tomašūns A. *Pārskats par projektu 2013. gada konkursā pieteiktā un atbalstītā projekta „Ekspedīcija” izpildi*. 2013.g. 49. att.

zem zemes nekas daudz nav saglabājies, un savu postošo iespaidu, iespējams, atstājuši arī regulārie pavasara plūdi. Iespējams, arī kultūrslānis ir bijis niecīgs, ja skansts tikusi izmantota neilgu laiku. Konstatējot šādu situāciju, risinājums varētu būt arheoloģiskā uzraudzība būvdarbu laikā. Jāņem gan vērā, ka pārbaudes izrakumi neaptvers visu būvdarbu teritoriju, un kaut kas var tikt palaists garām, tomēr priekšstatu par esošo situāciju tie sniegtu. Savukārt, ja tiek konstatētas saglabājušās mūra vai koka konstrukciju paliekas un kultūrslānis, tad šādā gadījumā rekomendējama būtu pilna arheoloģiskā izpēte.

Apsverot nosacījumu par arheoloģisko uzraudzību būvdarbu laikā bez pārbaudes izrakumu veikšanas pirms tam, jāizvērtē potenciālie riski atsegt nozīmīgas konstrukcijas, kuru izpētei un fiksēšanai būtu jāparedz papildus laiks un izmaksas, kā arī iespējamie zaudējumi tehnikas dīkstāves un kopējā projekta izpildes aizkavēšanās dēļ. Tāpat arī jāņem vērā, ka var tikt atsegtas konstrukcijas, kuras būtu nepieciešams saglabāt un pat eksponēt. Šajā gadījumā var rasties situācija, ka atbildīgajām institūcijām jāizlemj, kas ir svarīgāks – atsegtā arheoloģiskā pieminekļa saglabāšana, vai jau realizācijas procesā esošā tilta balstu tehniskā projekta saglabāšana un izpildīšana. Tomēr mūra konstrukciju esamība šajā teritorijā ir visai maz ticama.

Savukārt apsverot nosacījumu “arheoloģiskā izpēte”, jāņem vērā, ka plānoto tilta balstu platība ir 51,3 m² 1. un 2. projekta variantā un līdz 133,7 m² 3. variantā katrs. Pie neskaidras situācijas, vai šeit vispār atrodas arheoloģiskais piemineklis, tik lielu platību izpētīšana ar arheoloģiskām metodēm nav racionāla. Tādēļ pārbaudes izrakumi būtu ļoti ieteicami pirms galējā lēmuma pieņemšanas.

3) Nav izslēgts, ka Driksas kreisajā krastā, sagatavojot vietu tilta uzbauktuves uzbērumam, var atsegties 1622. g. kartē attēloto nocietinājumu paliekas. Nav zināms, vai tādi dabā ir pastāvējuši, un, ja pastāvējuši - no kādiem materiāliem būvēti. Ja arī tādi tur pastāvējuši, tad neilgu laiku, jo 1652. g. kartē šādi nocietinājumi vairs nav attēloti. Ņemot vērā teritorijas apbūvi, reljefa izmaiņas šeit nav pamanāmas, kas varētu palīdzēt iespējamo nocietinājumu vietu lokalizēšanā. Tā kā šeit tiks veidots uzbēruma, un lieli grunts smelšanas darbi nav paredzēti, potenciālajiem atradumiem nevajadzētu apdraudēt būvniecības gaitu – tie tiktu izpētīti vajadzīgā dziļumā un vieta nodota tālākai sagatavošanai uzbēruma veidošanai. Arheoloģiskās uzraudzības laikā konstatējot šajā vietā arheoloģisko pieminekli, kā mīnuss varētu būt fakts, ka izpēte tiktu veikta tikai līdz būvniecībai nepieciešamajam dziļumam, nevis veikta izpēte visā pieminekļa dziļumā, kas varētu sniegt maksimāli daudz informācijas, ņemot vērā, ka šī vieta izpētei vairs ilgstoši nebūs pieejama.

4) Vēl jāņem vērā – ja rakšanas darbi notiks krasta daļā (un daļā no projekta variantiem tas ir paredzēts), tad nav izslēgts, ka var atsegties arī kādas senās krasta nostiprinājuma konstrukcijas, piemēram, koka stāvbaļķi, kādi reizumis mēdz atsegties upju tuvumā.

5) Visā plānotās būvniecības teritorijā pastāv draudi atsegt II pasaules kara laika sprādzienbīstamus priekšmetus, sevišķi upes kreisajā krastā.

Lai nodrošinātu pilsētvides attīstību, bet reizē pasargātu kultūrvēsturisko mantojumu, nepieciešams atrast līdzsvaru starp attīstības plāniem un vēsturiskā mantojuma saglabāšanu. Atklājot un veiksmīgi integrējot pilsētvidē autentiskus vēstures pieminekļus, ieguvēji būs gan šīs vietas iedzīvotāji, gan viesi. Sevišķi tas attiecināms uz tādām vietām kā Jelgava, kura II Pasaules kara laikā tika praktiski iznīcināta, un pēc kara tika uzbūvēta no jauna. Kultūras un dabas mantojums ir vieni no galvenajiem faktoriem, kas nosaka vietas individuālo raksturu, veido tās identitāti un bieži tiek izmantoti vietas reprezentācijā. Savlaicīgi atklāti un atbilstoši uzturēti, kultūras pieminekļi var veiksmīgi tikt integrēti esošajos būvniecības projektos.

Grūtības rodas brīdī, kad jau zemes rakšanas brīdī atsedzas neparedzētas mūrētas konstrukcijas, un kuru pastāvēšana šajā vietā nav savienojama ar jau realizācijas procesā esošo tehnisko projektu. Latvijas Republikas likuma par kultūras pieminekļu aizsardzību 17. pants nosaka, ka "jaunatklātie objekti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība, [...] atrodas valsts aizsardzībā."⁴³ Šajā brīdī Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai, projekta pasūtītājiem un veicējiem ir jāspēj vienoties – vai saglabāt kultūras pieminekli un pārstrādāt tehnisko projektu (kas sadārdzina izmaksas, ir laikietilpīgi un apdraud projekta realizācijas termiņu ievērošanu vai tā realizāciju vispār), vai demontēt būvniecībai traucējošās struktūras (daļēji vai pilnīgi iznīcinot šo pieminekli). Šādā gadījumā ir jāizlemj par prioritātēm, lemjot par labu tām vērtībām, kuras būtu būtiskas ne tikai šajā brīdī, bet arī nākotnē.⁴⁴ Kā piemēru, kad masīvu nocietinājumu palieku atklāšana pilnībā izmainīja būvniecības plānus, minams Rīgas Triangula bastions.

Savukārt pieminekļi, kuru daļas nav iespējams saglabāt autentiskajā vidē (kultūrslānis, smilšu un koka konstrukcijas), būvniecības projektus neietekmē. Pieminekļa vieta noteiktajā būvniecības teritorijā tiek izpētīta un nodota būvdarbu veikšanai. Izpētes laikā tiek iegūta svarīga informācija, kuras analīze papildina attiecīgā objekta, vietas un reizēm pat visa reģiona vēsturi. Kā pozitīvu piemēru varētu minēt Rīgas Kobronskansti un

43 <http://likumi.lv/doc.php?id=72551>

44 Stūre I. *Kultūras un dabas mantojuma aizsardzība un attīstības plānošana*. Rīga, 2004. 25. lpp.

tās arheoloģiski izpētītajā teritorijas daļā uzbūvēto Latvijas Universitātes dabaszinātņu akadēmisko centru. Jādomā, ka arī Jelgavas "vecā skansts" varētu būt līdzīgs gadījums.

Ja aplūkojam projekta īstenošanas ietekmi uz kultūrvēsturisko vidi, tad jāatzīmē, ka tas var veicināt jaunu arheoloģisko pieminekļu atklāšanu, jo jau reģistrēti pieminekļi šajā teritorijā neatrodas. To pirmām kārtām var attiecināt uz skansts vietu, bet tāpat var atklāties arī agrāku laiku liecības, kuras būtiski papildinātu šīs apkārtnes vēstures izpratni. Šī vieta šobrīd neieņem redzamu vietu Jelgavas kultūrvēsturiskajā telpā. Notikumi, kuri šajā teritorijā risinājušies, nav atstājuši viegli pamanāmas pēdas, bet tam, kas ir pamanāms, līdz šim nav pievērsta uzmanība un tas nav ticis sasaistīts ar ko vēsturiski nozīmīgu. Dominējošā Jelgavas kultūrvēsturiskā telpa ir teritorija ar Jelgavas pili un atlikušajiem vecpilsētas fragmentiem. Tā kā tālāk uz ziemeļiem no pils uz Pils salas neatrodas ne redzamas būves, ne īpatnēji, uzmanību piesaistoši dabas veidojumi, tad šī pļavu ainava parasti veido neitrālu fonu. Vairums vietējo iedzīvotāju nepārzina šīs salas agrākā nozīmīguma apstākļus. Pēdējos gados to ir centies mainīt vēsturnieks A. Tomašūns, vadot ekspedīcijas Pils salā un cenšoties ar to rezultātiem iepazīstināt arī plašāku sabiedrību. Līdz ar to pēdējos gados salas nozīme kultūrvēstures jomā sabiedrības acīs ir nedaudz augusi. Šai vietai iegūstot jaunu inženiertehnisku, arhitektoniski kvalitatīvu būvi - tiltu, ainavas dominējošie elementi no atsevišķiem skatpunktiem var mainīties par labu jaunajam tiltam. Tomēr tas atrodas pietiekoši tālu no esošajiem pieminekļiem – pils, vēsturiskā centra, lai ar savu tuvumu netraucētu kultūrvēsturisko vidi. Ja tilta tapšana būs saistīta ar līdz šim nesekmīgi meklētās skansts atklāšanu, tad zināmā mērā tas arī būs atskaites punkts pašiem pilsētniekiem - jauns objekts, ar kura tuvumu saistīt jau par mītisku kļuvušo vecās skansts vietu. Tālākie soļi jau būtu atkarīgi no tā, cik daudz no skansts konstrukcijām būs saglabājušās zem zemes. Ja tiks konstatēti mūru fragmenti, tad savlaicīgi un veiksmīgi pieskaņojot tilta projektu, attīrot un konservējot mūrus, tos var padarīt par vienu no galvenajiem pilsētas apskates objektiem, kurš, iespējams, būtu arī ērti apskatāms no jaunā tilta. Tomēr daudz reālāka ir versija, ka mūrētas konstrukcijas šajā vietā nav pastāvējušas. Pieļaujams, ka būvdarbu teritorijā var atsegties koka konstrukcijas, un tādā gadījumā tās tiktu dokumentāri fiksētas un demontētas. Koka konstrukciju atklāšana dotu pozitīvus rezultātus samērā precīzai būves vecuma noteikšanai, izmantojot dendrohronoloģijas metodi.

Ja skansts pastāvēšana pārbaudes izrakumu vai arheoloģiskās uzraudzības laikā būvdarbu teritorijā tiks apstiprināta, tas ievērojami papildinās Jelgavas vēstures lappuses. Saglabājusies zemes vaļņa daļa arī ir potenciāls tūrisma objekts. Kā rekomendācija šajā gadījumā būtu būvdarbu laikā, vietās, kur rakšanas darbi nav plānoti, pārvietojot un

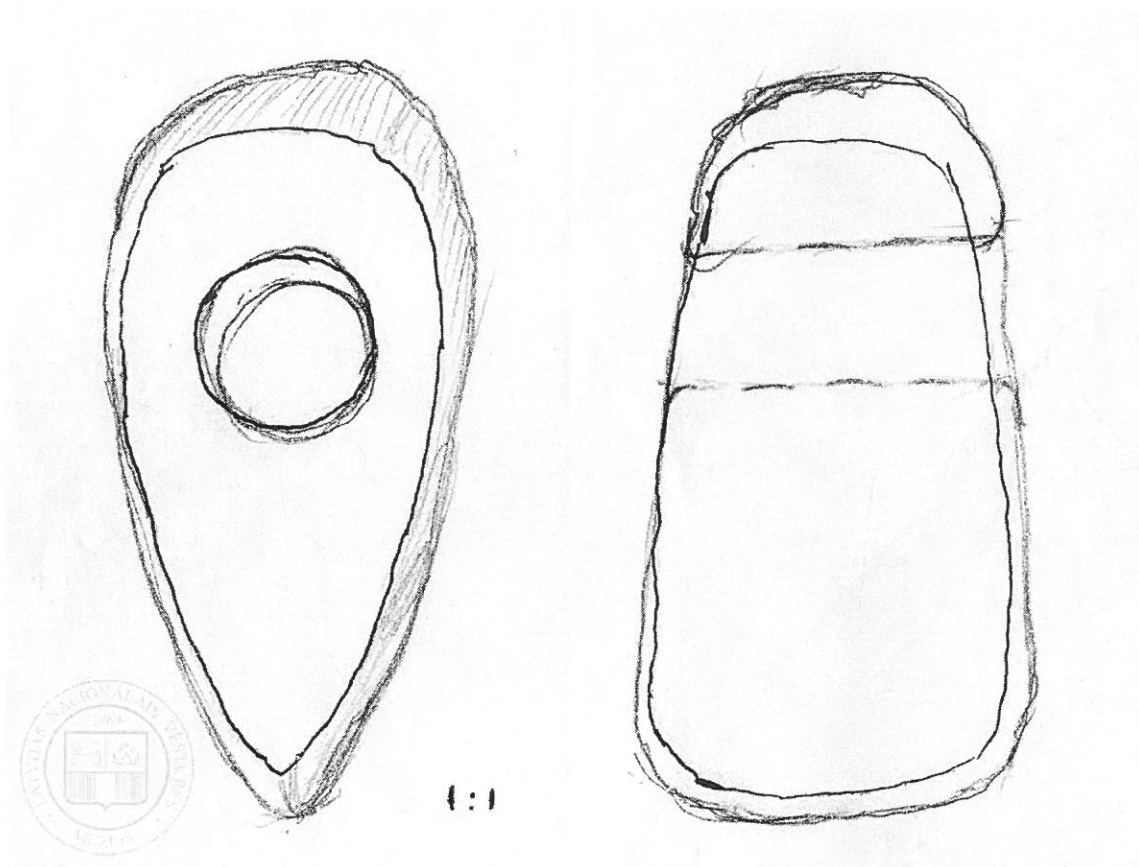
izmantojot smago tehniku, maksimāli saudzīgi izturēties pret saglabājušos valni un grāvjiem. Šādu saudzīgu rīcību nosaka arī dabas lieguma aizsardzības principi.

Bet, ja drošs apstiprinājums skansts pastāvēšanai šajā vietā netiks gūts, vai tiks rasts cits skaidrojums konstatētajam reljefa pārveidojumam, tad jebkurā gadījumā šis projekts jau ir ļāvis spert soli tuvāk tās atrašanai, jo vieta, kur tā varētu būt atradusies, nu ir tikusi precizēta daudz konkrētāk – tā meklējama tālāk uz ziemeļiem, nekā tika uzskatīts līdz šim.

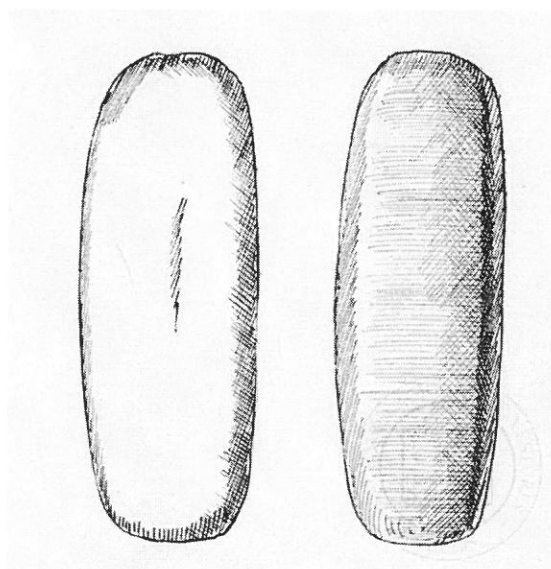
Izmantotie avoti un literatūra:

1. Latvijas Republikas likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=72551>
2. Valsts kultūras pieminekļu saraksts. Pieejams: <http://mantojums.lv/lv/piemineklu-saraksts/>
3. LNVM AD arhīvs, Jelgavas apriņķa mape.
4. KPM kartotēka LNVM krājumā.
5. Atskaņu hronika=Livländische Reimchronik. Rīga, 1998.
6. Vartberges Hermaņa Livonijas hronika=Hermann de Wartberge Chronicon Livoniae. Rīga, 2005.
7. 1652. g. Jelgavas karte, glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, VN 528
8. Gustava II Ādolfa 1622. gada jūlija – augusta Jelgavas apenkuma plāns. Zviedrijas Kara arhīvs Stokholmā.
9. LIDAR virsmas modeļi.
10. Infrasarkanās gaismas attēli.
11. Cīņa Jelgavas pils salā // Junda, Nr.19, 1.11.1944
12. Strauhmanis J. *Latvijas kartogrāfijas vēsture no XIII līdz 20.gs. 90.gadu sākumam*. Disertācija vēstures habilitētā doktora grāda iegūšanai. Rīga 1997.
13. Tomašūns A. *Pārskats par izrakumiem Pils salā 2015. gadā*.
14. Tomašūns A. *Pārskats par projektu 2013. gada konkursā pieteiktā un atbalstītā projekta „Ekspedīcija” izpildi*. 2013.g.
15. Barzdeviča M. *Jelgavas pilsētas lauku novads: robežas un iekļaušana pilsētas administratīvajā teritorijā*. Grām.: Senā Jelgava.
16. Bielenstein A. *Die Grenzen des lettisches Volkstammes und der lettischen Sprache*. St. Peterburg, 1892. S. 124.-125
17. Blīvis J. Jelgavas aizstāvēšana 1944. gada vasarā // Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā. 11. sēj.
18. Baltijā. LU zinātniskie raksti 589.
19. Brille J. *Zemgales galvas pilsēta Jelgava*. Jelgava, 1928.
20. Dābols A. *Jelgavas būvēstures eksplikācijas*. Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti, I. Jelgava, 2003.
21. Ducmane K. *16.-17. gadsimta depozīts no Līvberzes un citi Jelgavas apkārtnes atradumi*. Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs. Raksti, V. Jelgava, 2008.
22. Ducmane K. Ozoliņa A. *Latvija Eiropā, monētu depozīti 1.-20. gadsimtā*. Rīga, 2009.
23. Engīzere A. *Valgundē atklāj vērtīgu noslēpumu*. Zemgales ziņas. 2.10.2012.
24. Ērglis R. *Zemgales neatkarības vēsture*. Rīga, 1936.
25. Klišāns V. *Neapdzīvotas un mazapdzīvotas zemes Zemgalē un tai pieguļošajās teritorijās 13.gs*. Feodālisma problēmas
26. *Latvijas senākā vēsture 9.g.t.pr. Kr. - 1200.g*. Rīga, 2001.
27. Ose I. *Daugavgrīvas cietokšņa būvēsture*. Rīga, 2007.
28. Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 N. Chr. I Teil: die Funde*. Tartu – Dorpat, 1929.
29. Pāvulāns V. *Satiksmes ceļi Latvijā XIII – XVII gs*. Rīga, 1971. g.
30. Radovics A. *Napoleona karaspēks Latvijā*. Rīga, 2008.
31. Stūre I. *Kultūras un dabas mantojuma aizsardzība un attīstības plānošana*. Rīga, 2004.
32. Švābe A. *Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573.-1682.g.)*. Senatne un māksla, 1937. III
33. Vaškevičiūte I. *Žiemgaliā V-XII amžiuje*. Vilnius. 2004.
34. *Westfalen und das Balticum 1200 bis 2000*. Herne, 2007.
35. *Zemgaļi senatnē Žiemgaliā senoveje*, Rīga 2003.
36. Parks un sala. <http://www.jelgavaspils.lv/lv/vesture/pils-parks/>

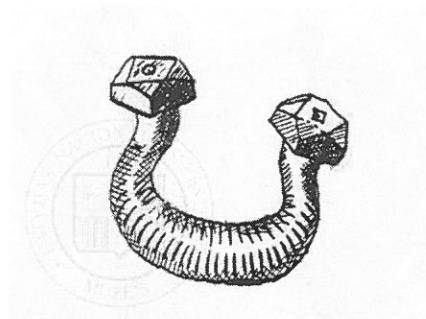
Pielikums

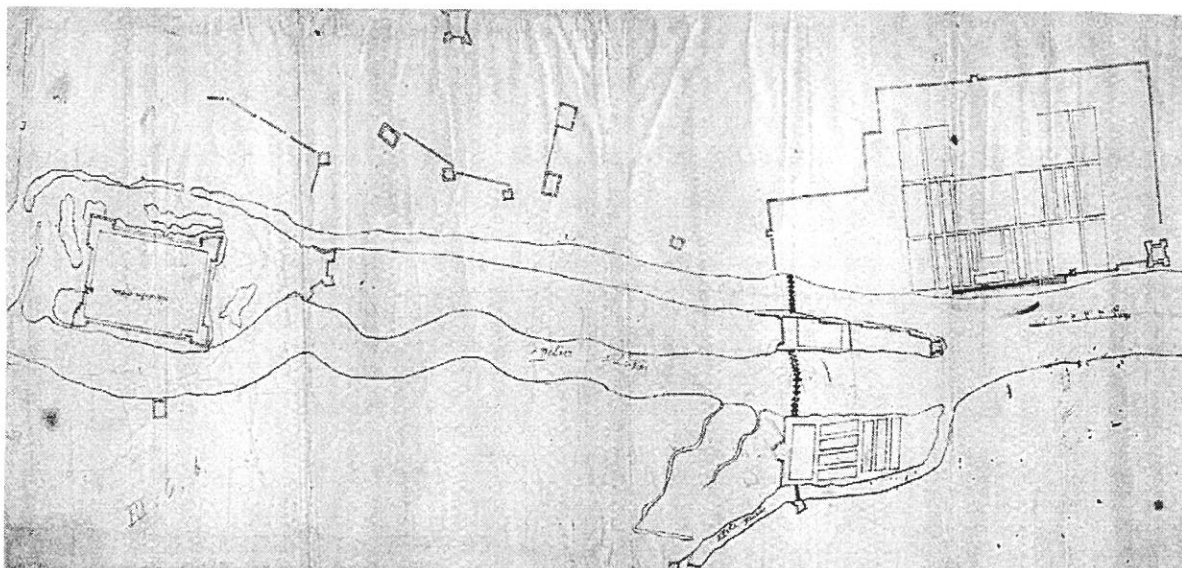
1. att. Jelgavas teritorijā atrastais akmens cirvis. Skice LNVM arhīvā.

2. att. Jelgavas apkaimē atrastais šķīlamakmens, KPM kartotēkas zīmējums.

3. att. Jelgavas apkaimē atrastā bronzas pakavsakta, KPM kartotēkas zīmējums.

4. att. Gustava II Ādolfa 1622. gada jūlija – augusta Jelgavas aplenkuma plāns. (Uz Pilssalas redzams visu salu šķērsojošs nocietinājums ar trim stūru izbūvēm). Zviedrijas Kara arhīvs Stokholmā.

5. att. 1652. g. Jelgavas kartes fragments, Pilssalas vidusdaļā redzama skansts, LNVM krājums (VN 528)

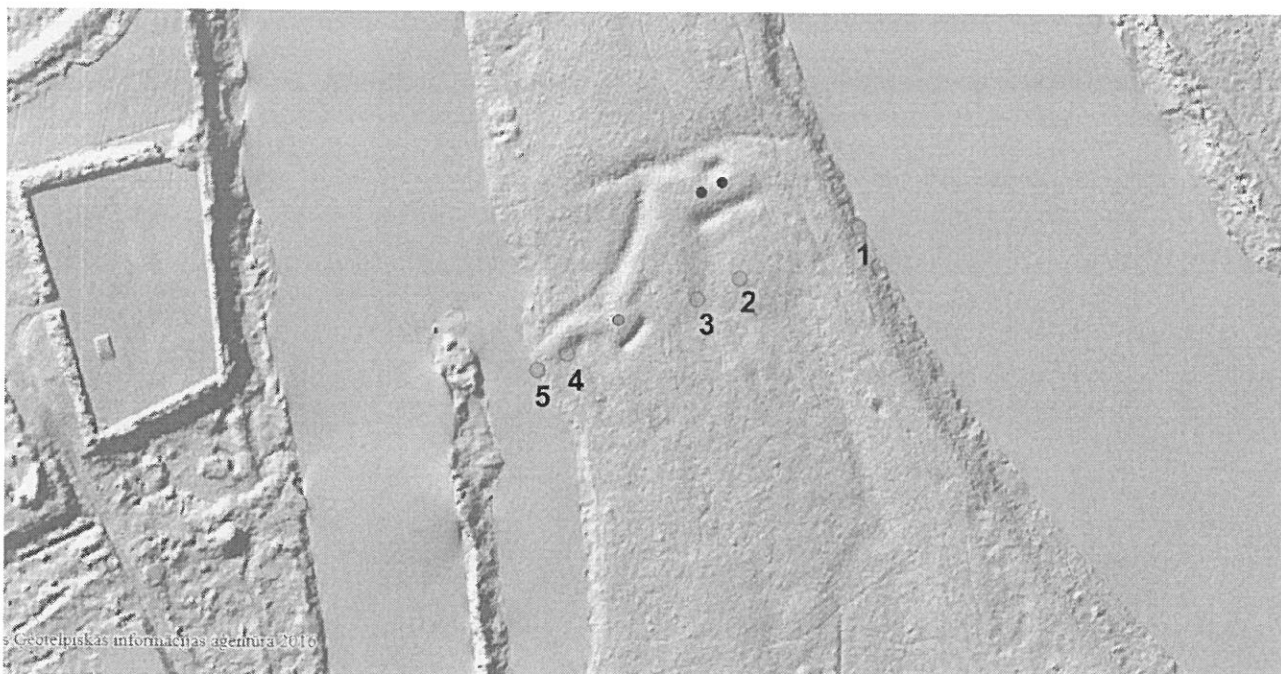
6. att. 1652. g. karte, savietota ar mūsdienu situāciju.

7. att. 1785. g. karte, savietota ar mūsdienu situāciju.

8. att. shematisks mūsdienu un 1785.g. karšu savietojums.

9. att. LIDAR virsmas modelis un plānoto balstu centroīdu koordinātu atzīmes (visi trīs varianti).
Zaļais punkts – 9. zondējuma vieta, zilais punkti – 10., 11. zondējuma vieta.

10. att. Infrasarkanā staru fotogrāfija. Atzīmēta plānotā tilta vieta.

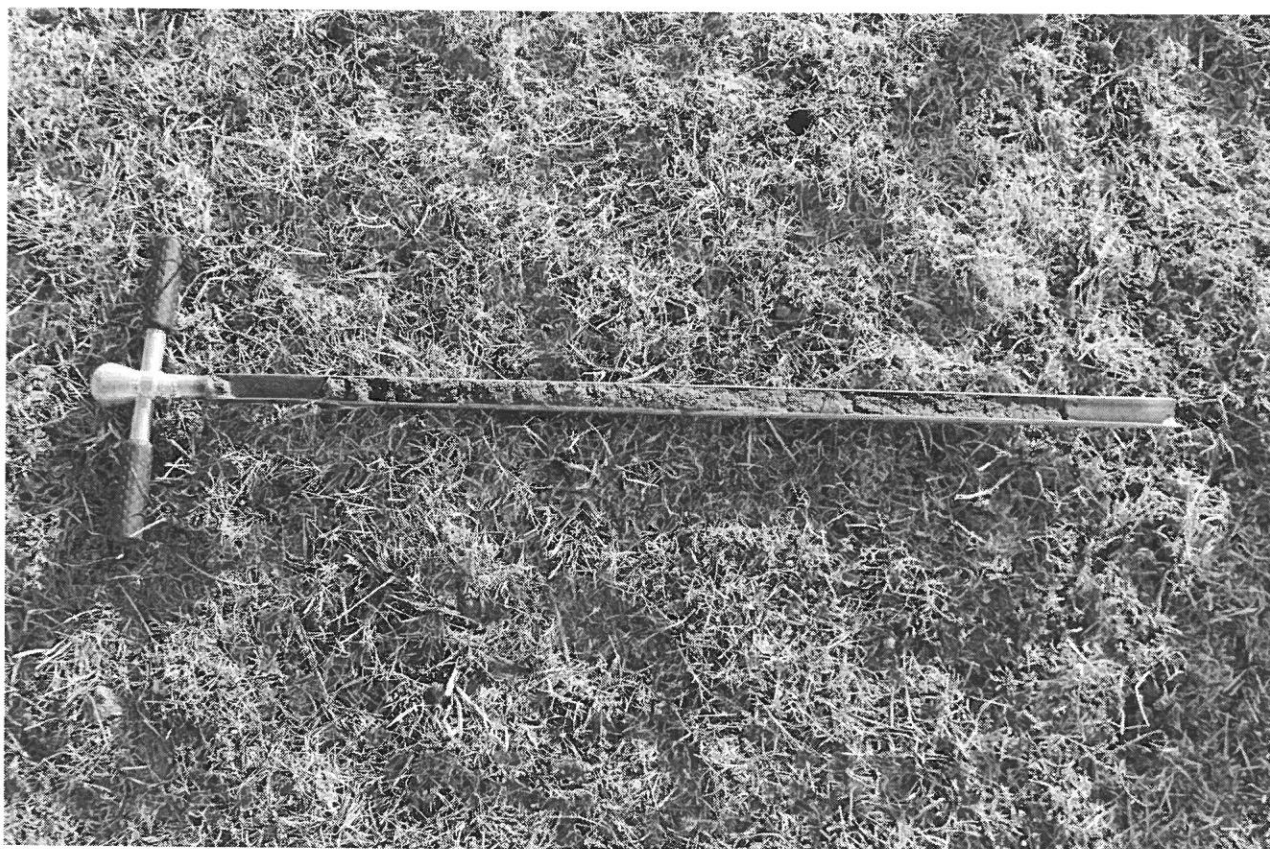
11. att. Skats no iespējamā vaļņa paliekām uz austrumiem, attēla malās redzamas grāvju vietas.
12.12.2016. Foto A. Engīzere.

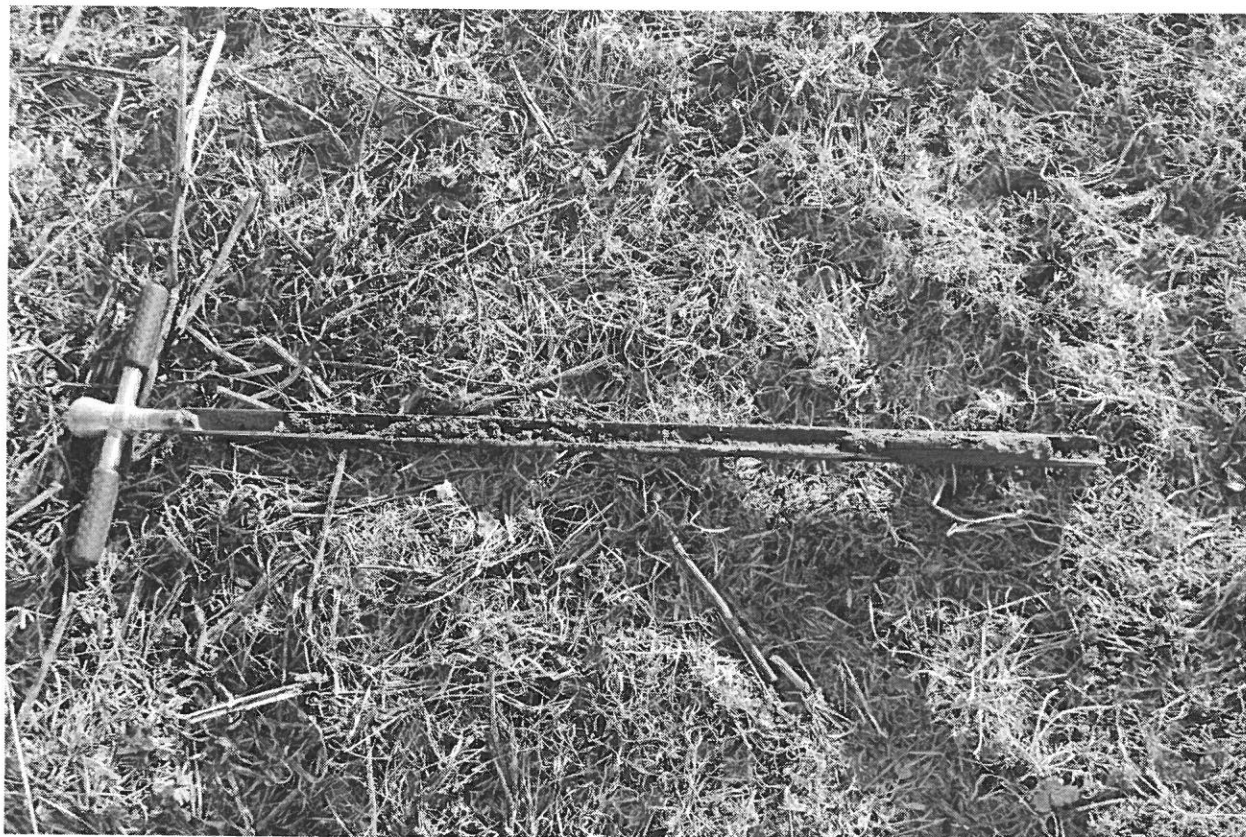
12. att. Skats no iespējamā vaļņa paliekām uz austrumiem, attēla malās redzamas grāvju vietas,
kreisajā pusē – ar ūdeni pildītā aviācijas bumbas bedre. 12.12.2016. Foto A. Engīzere.

13. att. Skats no iespējamā vaļņa paliekām uz rietumiem, attēla aizmugurējā plānā redzama grāvja vieta. 12.12.2016. Foto A. Engīzere.

14. att. 1. zondējums. 12.12.2016. Foto A. Engīzere.

15. att. 7. zondējums. 12.12.2016. Foto A. Engīzere.